

schrift werd gevonden in Amsterdam, Schagen en Dordrecht. Van twee exemplaren is de vindplaats niet bekend. De andere versie kwam in Delft, Geervliet en Houten aan het licht.

3. „VIVAT DE PRINCE VON ORANIEN”. Ook flessen met dit zegel (3.04) zijn in aanzienlijke aantallen geïmporteerd, gezien de 11 exemplaren die wij zijn tegengekomen. Het werd gemaakt in de Holsteinse glashut te Perdoel. Zegels werden gevonden in Amsterdam (tweemaal), Rotterdam (drie maal), Utrecht, Den Haag, Voorburg, Purmerend en Groningen. Van één zegel is de vindplaats niet bekend.

b. DE KONING VAN SPANJE

Een grote fles met zegel (3.05), te dateren omstreeks 1670, werd geborgen in Delft. Een los zegel is in Amsterdam gevonden. Het randschrift van het zegel toont een onduidelijkheid: „VIVA LE ROY D*ESPALONE”(?). In verband met de datering van de fles, kan de voorstelling alleen betrekking hebben op Philips IV (1621-1665) of op Karel II (1665-1700). Het borstbeeld wordt geflankeerd door de letters H en M. Vooralsnog kennen we hiervan niet de betekenis, maar het is vrijwel zeker dat dit de initialen zijn van een glasmaester, werkzaam in Perdoel (Holstein), waar de fles is geblazen.

c. CHRISTIAAN V

Christiaan V was koning van Denemarken (1646-1699) en van Noorwegen (1670-1699). Het grote flessezegel (3.06) zou zijn gestempeld met behulp van een munt.³⁴ Het zegel werd in het laatste kwart van de 17e eeuw gestempeld in de glashut te Lammershagen, in Holstein. Het werd teruggevonden in Rotterdam (twee exemplaren), Delft, Graft/De Rijk en Medemblik.³¹

4. Mythologische en allegorische voorstellingen

a. BACCHUS, de god van de wijn

Wordt gewoonlijk afgebeeld rijdend op een

ton, maar blijkt ook als ruiter te paard voor te komen.

1. BACCHUS OP EEN TON. Drie versies zijn ons bekend, waarvan twee met randschrift. Het zijn producten van Holsteinse glashutten en omstreeks 1700 te dateren. Het randschrift luidt: „PRUFT DE WIEN EN REIS WEL”. Het zegel met de leesbare tekst (4.01) is ontstaan in de glashutten Langwedel en Bossee. Het werd ons zes maal gemeld, namelijk uit Amsterdam (tweemaal), Rotterdam, Delft, Den Haag en een onbekende vindplaats.³⁵

Het zegel met vermoedelijk dezelfde randtekst - echter onvolledig en daardoor niet goed te lezen (4.02) - kwam in Amsterdam en Schagen aan het licht. De exacte productieplaats is (nog) niet bekend.

De derde versie van een zegel met dit Bacchus-motief (4.03) toont geen randschrift. De plaats van ontstaan noch de Nederlandse vindplaats zijn bekend.

2. BACCHUS TE PAARD. Van dit zegel zijn ons twee exemplaren bekend, die in kleine details verschillen (4.04). De zegels zijn gemaakt in de glashut in Blomnath; ze zijn in Amsterdam en Schagen aan het licht gekomen.

b. FORTUNA, de godin van het (nood)lot

Een vrij groot aantal FORTUNA-zegels zijn in Nederland te voorschijn gekomen, merendeels te dateren in de tweede helft van de 17e eeuw.

Verscheidene glasmaesters hebben de Fortuna-figuur in hun wapen opgenomen. Dit geldt in het bijzonder voor de familie Gundelach, bekende Holsteinse glasblazers. Maar ook een lid van de familie Cunckel heeft dit motief gebruikt.

Fortuna wordt gewoonlijk afgebeeld met een zeil, staande op de (al dan niet gevleugelde) wereldbol.

Zegels met de Fortuna-figuur en de namen of initialen van leden van de familie Gundelach zijn op ten minste vier verschillende plaatsen in Holstein gemaakt.

Fran(t)z was glasmaester in Perdoel (4.05; 4.06); Frantz Abraham, zijn zoon, werkte in Rumohrhütten (4.07; 4.08); Caspar Fre-

derich, zoon van Frantz Abraham, was van 1703 tot 1710 glasmaester in Kletkamp (4.09). Tobias werkte in Wittenberg (omstreeks 1660/70; zegel 4.10).

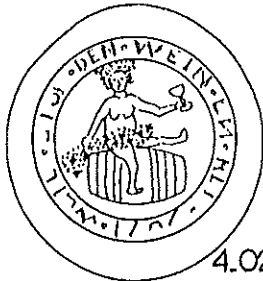
Van zes zegels is de vindplaats bekend: (4.05) Purmerend en Enkhuizen; (4.08)

kasteel Ammersoyen; (4.09) Krommenie en Amsterdam; (4.10) Zwolle. Van twee zegels is de vindplaats niet genoteerd.

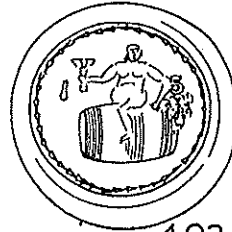
Van drie Fortuna-Cunckel-zegels (van de glasmaester Iohan Cunckel¹⁶) kwamen er twee uit Amsterdam; van de derde - fles

4.01

4.02

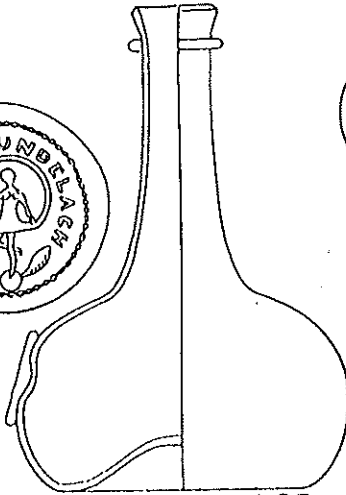
4.03

4.04

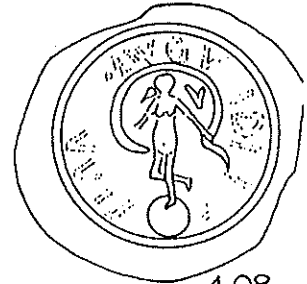
4.05

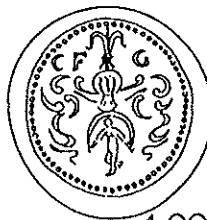
4.06

4.07

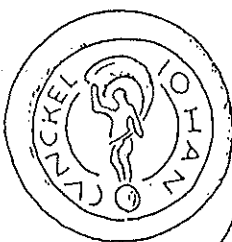
4.08

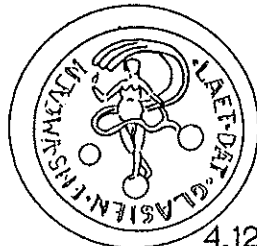
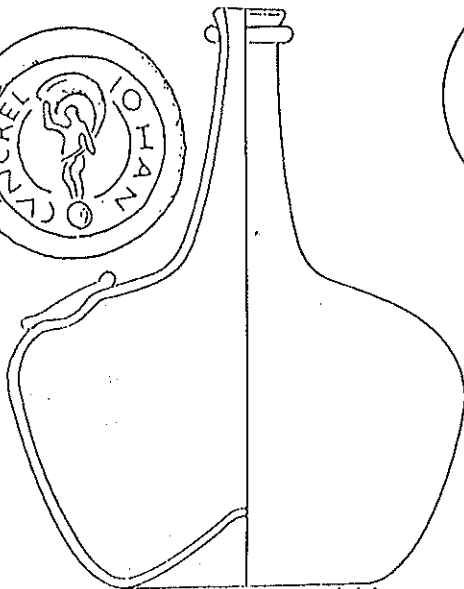
4.09

4.10

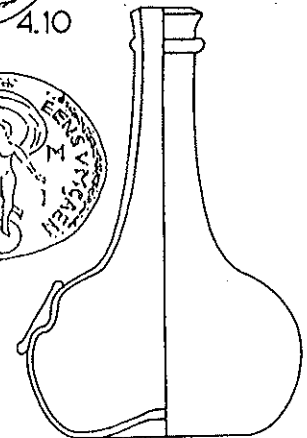
4.11

4.12

4.13

4.14

4.15

4.16

4.17

4. Glaszegels met een mythologische of allegorische voorstelling.

met zegel (4.11) - is de vindplaats niet bekend. De fles is omstreeks 1670 in Langwedel geblazen.

Fortuna als oentrale figuur is ons ook met een opwekkend randschrift bekend:

„LAET DAT GLASIEN ENS VMGAEN” (4.12). Deze tekst is met een kleine variatie ook op een ander zegel terug te vinden (4.13). Het eerste zegel is gestempeld in Kletkamp, maar ook in Wittmoldt. Het is te voorschijn gekomen in Rotterdam, Den Haag, Zwolle en Groningen. Het tweede, aangebracht op een archeologisch complete fles, komt uit Amsterdam, toont naast de Fortuna-figuur vier initialen, die echter nog niet geduid konden worden.

Afwijkende Fortunazegels (4.14; 4.15) kwamen in Amsterdam aan het licht.

Het eerste zegel is zeker uit Holstein afkomstig; de oorsprong van het tweede zegel met tekst „FORTUNA LUNA” is (nog) onbekend.

c. EMBLEMATA

1. De struisvogel met het hoefijzer in zijn bek (4.16). De voorstelling duidt op de hardnekkigheid. Het is een geliefde voorstelling, die niet alleen op glaszegels, maar ook op andere voorwerpen, bijvoorbeeld op pijpekoppen voorkomt.³⁷ De initialen op het zegel, C en S, verwijzen naar de glasmaester Caspar Strecker die in het derde kwart van de 17e eeuw op verschillende hutten in Holstein heeft gewerkt.³⁸

Twee exemplaren van het zegel werden in Amsterdam aan het licht gebracht; maar ook in België is het gevonden.³¹

Het zegel met een engel tussen initialen (4.17) hoort toe aan een lid van de familie Gundelach, namelijk Engelhard(t): „EH”. „GL” staat voor Gundelach. Bovendien heeft de Engel een Hart in de rechter hand (op het zegel niet te herkennen!) terwijl hij/zij met de linkerhand een blaaspijp vasthoudt!

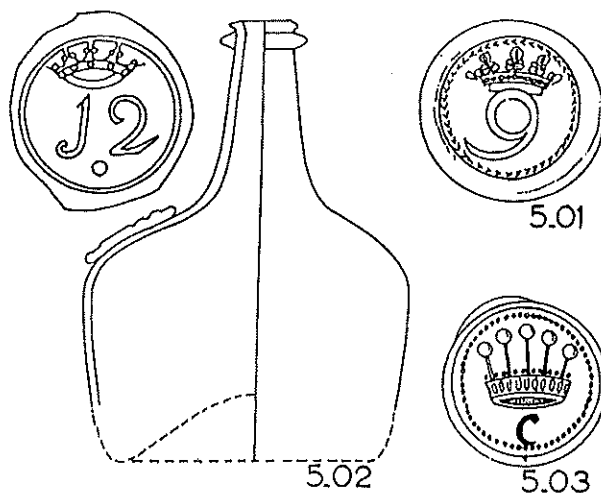
Engelhard(t) Gundelach werkte omstreeks 1670 in Kletkamp. Het zegel kwam in Amsterdam en in Rotterdam aan het licht.

5. Nummering van voorraadflessen

Flessen met glaszegels met een gekroond getal (de kroon wijst op een privilege van de landsheer) zijn in het begin van de 18e eeuw geblazen ten behoeve van apothekers. De nummering liet gemakkelijker ordening toe van voorraadflessen. De flessen werden mogelijk in Brandenburg of Holstein gemaakt.³⁹

Een zegel met een gekroonde „9” (5.01) is in Amsterdam/Bijlmer gevonden; een groot flesfragment met zegel „12” (5.02) kwam bij opgravingswerkzaamheden in Bourtange aan het licht.⁴⁰

Ook een ordening door middel van (ge-kroonde) letters is bekend. Het zegel met een gekroonde „C” (5.03) is waarschijnlijk afkomstig uit Brandenburg.⁴¹ Het is gevonden in Amsterdam.

5. Glaszegels van voorraadflessen in de apotheek.

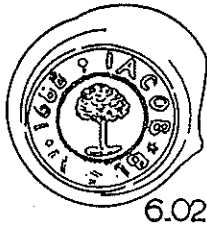
6. Overige

Vanzelfsprekend zijn niet alle zegels in de hierboven genoemde categorieën onder te brengen. Degene waarvan nadere gegevens bekend zijn, volgen hier in het kort.

Uit de jaren tachtig van de 17e eeuw stamt de archeologisch complete fles met zegel (6.01) waarop een vogel en de initialen „V H” zijn te zien. Het is het zegel van glasmaester Valentin Hoff, die op de glashut te Blomnath bij Plön (Holstein) werkte. Fles en zegel kwamen in Bourtange aan het licht.⁴⁰ Het zegel met een boom, met in het randschrift „IACOB B(?) 1688” (6.02)

6.01

6.02

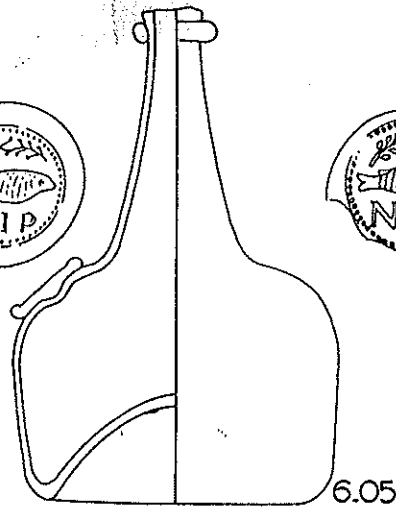
6.06

6.03

6.04

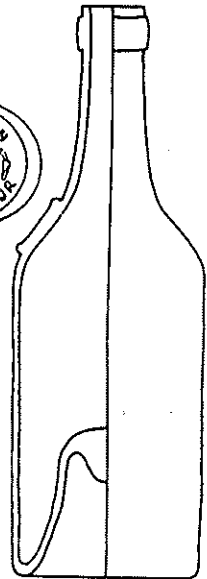
6.05

6.07

6.10

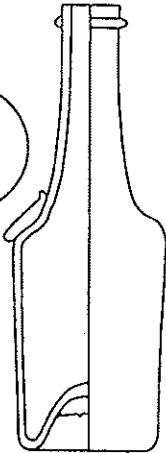
6.13

6.11

6.08

6.09

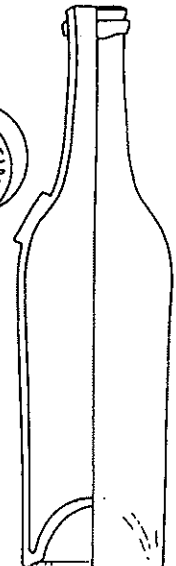
6.12

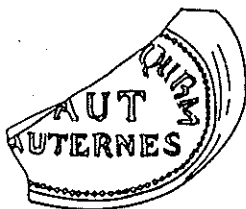
6.14

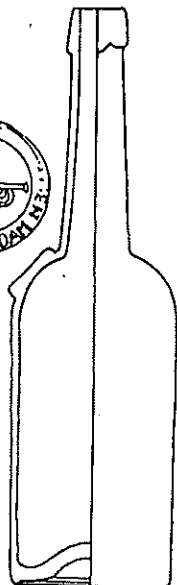
6.17

6.21

6.15

6.16

6.18

6.20

6.19

6.22

6. Overige pre-industrieel en industrieel vervaardigde glaszegels.

komt van een onbekende vindplaats. Ook over de ontstaansplaats tasten we in het duister.

Het zegel met een koninklijk(?) portret en de initialen „T O” (6.03), vermoedelijk omstreeks 1700 ontstaan, werd in Rotterdam gevonden.

Een vijftal zegels met vis(sen) en initialen is in verschillende versies geborgen. De productieplaatsen zijn ons niet bekend. Ze zijn zeker niet van Noordduitse oorsprong.

Een aanwijzing dat we met een gemeentewapen te maken hebben, zou eventueel voor zegel 6.04 kunnen gelden: het Urker wapen toont één naar links zwemmende vis.⁴² Graag zou men ook de drie vissen (6.07) willen verbinden aan een belangrijke, met de visserij verbonden stad, zoals Enkhuizen, maar daar zwemmen de (individueel gekroonde) vissen naar rechts! Mogelijk hebben we met een familiewapen te maken, zoals bijvoorbeeld dat van een familie Van Alphen.⁴³ De betekenis van de initialen op de verschillende vissenzegels ontgaat ons. Fles en zegel met de omgekeerde „N” (6.05) kan omstreeks 1750 gedateerd worden. Deze werd in Den Haag gevonden. Uit Amsterdamse bodem komen de zegels 6.06 en 6.07; het zegel 6.04 kwam in Hooghalen aan het licht. De vindplaats van het kleinste zegel (6.08) is niet bekend. Een 19e-eeuwse, maar nog niet geheel „industriële” vervaardigde fles met zegel (6.09) kwam in Purmerend en Dordrecht aan het licht.

De hierna volgende zegels, afkomstig van industrieel vervaardigde flessen, zijn mede te dateren in de tweede helft van de 19e eeuw. Ze zijn aangebracht op wijnflessen, maar bovenal op flessen met gedistilleerd. Wij beelden ze hier af met vermelding van vindplaats zonder verder commentaar.

Zegels 6.10-11 komen uit Amsterdam; 6.12-14 uit Rotterdam (6.13 ook uit Den Haag); 6.15 uit Voorschoten; 6.16 uit Loosduinen. De vindplaats van de zegels 6.17-19 en 6.21 is onbekend. Van dit laatste zegel zijn nog twee versies gevonden (6.20 en 6.22), waarvan één in Amsterdam en één in Voorschoten.

Nabeschouwing

Uit het verzamelde materiaal komt naar voren, dat de in Nederland aan het licht gekomen fleszegels voor een zeer aanzienlijk deel afkomstig zijn uit Noord-Duitsland, en wel met name uit (Sleeswijk-)Holstein.

Deze bevinding wijst op nauwe handelsverbindingen tussen de Noordduitse glasproductiecentra en de Republiek. Deze relaties zijn ons inziens, althans wat de import van gebruiksglas betreft, te lang onderbelicht gebleven.

Teveel is gewoonlijk naar andere Duitse productiecentra gekeken, met name naar het Main-Rijn-Wezergebied. We weten nu dat naast veel huishoudelijk keukenglas (zoals Weckflessen en ander inmaakglas) sinds de 17e eeuw ook flessen in grote hoeveelheden hun weg uit Noord-Duitsland naar de Republiek vonden.

We mogen echter conclusies, getrokken op grond van hetgeen hier gesteld is, ten aanzien van de gezegelde fles, niet zondermeer overdragen op alle flessen die in de Republiek in gebruik waren. Het aantal ongezegelde flessen is immers vele malen groter geweest dan het aantal gezegelde exemplaren.

In Mecklenburg bijvoorbeeld werd uit concurrentieoverwegingen juist vooral naamloos, niet als zodanig herkenbaar voorraadglas geproduceerd omdat dit materiaal op méér markten kon worden gesleten.⁴⁴

Tenslotte roepen wij de lezer gaarne op ons ook nog verder op de hoogte te houden van nieuw vondstmateriaal, opdat in de toekomst een vollediger overzicht over dit onderwerp zal kunnen verschijnen.

Dankwoord

Onze bijzondere dank gaat uit naar de heer H.-J. Kruse, directeur van het Kreismuseum te Plön, Sleeswijk-Holstein, BRD, naar de heer R. Wendt, directeur van het Mecklenburgisches Volkskunde Museum in Schwerin-Muesz, DDR en naar de heer H. Hentschel, directeur van het Heimatmuseum te Goldberg, DDR. Zij hebben ons in de jaren 1988-1990 steeds met veel

enthousiasme met documentatie en adviezen terzijde gestaan. Ook diegenen die gereageerd hebben naar aanleiding van onze oproep zijn wij zeer erkentelijk.

Noten

- 1 McNulty 1972, p. 144-148.
- 2 Dorsman 1985, p. 44-49.
- 3 Dorsman 1985, p. 45; Friese en Friese 1990, p. 83.
- 4 Wendt 1977, p. 19.
- 5 De verzamelaarsclub „De Oude Flesch” (secr. postbus 21, 4844 ZG Terheijden) organiseert enkele keren per jaar een „evenement” waarop voornamelijk 19e-eeuws materiaal ter tafel komt. Zij geeft een clubblad uit, speciaal gewijd aan het ambachtelijk vervaardigde oude gebruiksglas. Zij publiceerde in 1979 *De Flessenloods*: namen en kenmerken van gebruiksflessen.
- 6 Poser 1989b, p. 22-23.
- 7 McNulty 1971, p. 95.
- 8 Dorsman 1985, p. 62 is hier o.i. te positief wat de kleurverschillen betreft.
- 9 Dorsman 1985, p. 99.
- 10 Hudig 1923, p. 115.
- 11 Dorsman 1985, p. 87-88.
- 12 Dorsman 1985, p. 98 en afb. 133.3 en 4. Ook *De Oude Flesch*, 1984. No 21 beschrijft de geschiedenis van „Constantia”.
- 13 Abrahams 1987, p. 11-13 en Pl. 4.
- 14 Dorsman 1985, p. 97-98.
- 15 Dorsman 1985, p. 98 en afb. 37b; ROB opgraving Beursepolein, Deventer.
- 16 Dorsman 1985, p. 98. In zijn noot 53 vermeldt hij dat deze stempeling vermoedelijk betrekking heeft op een Zuid-Afrikaanse wijn van Bourgondisch karakter.
- 17 Stoepker 1986, p. 151 en p. 165-166. Hij vermeldt dat Pymontwater in flessen van uiteenlopende inhoudsmaat gebotteld werd, variërend tussen 3/4 en drie liter. Het fragment 1.09 heeft vermoedelijk behoord tot een fles met een inhoud van drie liter (reconstr. op basis van Vosgerau 1988, afb. 29).
- 18 Vosgerau 1988, p. 175.
- 19 Vosgerau 1988, p. 173.
- 20 De Keijzer 1989, p. 13-15.
- 21 McNulty 1972, p. 147 en fig. 99.
- 22 Noël Hume 1956, p. 103.
- 23 Henkes en Stam 1988, p. 225 en afb. 253.
- 24 De glashutten in Kletkamp en Bossee produceerden, zoals de meeste Holsteinse ovens, voor de export, vooral naar de Republiek. Veel voorbeelden van Holsteins gebruiksglas zijn aanwezig in het Kreismuseum te Plön, BRD.
- 25 Het zegel is afkomstig uit de Karow-hut, Kreis Lüz, DDR.
- 26 Ingelman-Sundberg 1978, p. 33. Grote voorraadfles met zegel; inv.nr. ZW 1057.
- 27 Wills 1974, p. 29.
- 28 Lunsingh Scheurleer 1986, p. 161-165.
- 29 Vriendelijke mededeling van Frans Laurentius, Voorschoten.
- 30 Poser 1989a, p. 10.
- 31 Ook in België is dit zegel aan het licht gekomen, namelijk bij het uitbaggeren van de Dyle bij Mechelen (Vandenbergh 1982, p. 137 en fig. 6).
- 32 De twee versies die wij van dit zegel kennen, zijn vermoedelijk in twee verschillende hutten gemaakt, namelijk in Rastorf en in Wittenberg, beide in Holstein gelegen. De beide versies verschillen ondermeer in de plaats waar het randschrift begint, maar ook verder zijn de details niet gelijk.
- 33 Alle „Der Prins”-zegels dragen het jaartal 1696, waarin de vredesbesprekingen werden hervat, die het volgend jaar zouden resulteren in de Vrede van Rijswijk. Deze maakte een einde aan de negenjarige oorlog tussen Lodewijk XIV en de coalitie onder leiding van zijn meest hardnekkige tegenstander, Willem III. In de Republiek waren velen de oorlog met zijn nadelige gevolgen voor de economie beu. Er heerste het gevoel door de Stadhouder slechts te zijn gebruikt voor zijn anti-Franse politiek. Uitzicht op vrede, tot uitdrukking gebracht door het in omloop brengen ondermeer van gezegelde flessen met afbeeldingen van de Prins, zou mogelijk zijn populariteit weer wat kunnen doen stijgen (informatie van H. M. Zijlstra-Zweens te Paterswolde).
- 34 Vriendelijke mededeling van de heer K.-H. Poser, Neumünster (Holstein).
- 35 Poser 1989c, fig. 4-014. Het betreft een Hollandse bodemvondst die nu weer in het bezit is gekomen van het Kreismuseum te Plön, BRD.
- 36 Johan Cunckel was een telg uit een bekende glasmaestersfamilie. Zijn naam- en leeftijds-genoot Johann Kunckel is bekend als auteur van het beroemde werk *Ars Vitrarum* uit 1679, dat ook nog gedurende de hele 18e eeuw als standaardwerk voor de glasmaker gold.
- 37 Zie bijvoorbeeld Friederich 1975, afb. 29.4.
- 38 Strecker werkte in de glashut op het landgoed Depenau bij Plön (Holstein); later in Nehmten en in een glashut op de Segerberger Heide.
- 39 Poser 1989b; Friese u. Friese 1989.
- 40 De resultaten van de opgravingen van de

vesting Bourtange (in de provincie Groningen) zijn helaas nog niet gepubliceerd.

41 Friese en Friese 1989, p. 56.

42 Zie Sierksma 1968.

43 Het standaardwerk over familiewapens in Europa (waaronder Nederland een belangrijke plaats inneemt) is *Armoiries des Familles contenues dans l' Armorial Général* door J. B. Rietstap, l'Institut Héraldique Universel, Parijs 1903. Het bevat ver over de 100.000 afbeeldingen van wapenschilden, alfabetisch op familienaam gerangschikt. Een index op in wapenschilden afgebeelde objecten ontbreekt helaas.

44 Wendt 1977, p. 19.

Literatuur

Abrahams, G., 1987. Seventeenth and eighteenth century glass bottles excavated from Fort De Goede Hoop, Cape Town. *Annals South African Cultural History Museum* 1, 1-13.

Dorsman, W., 1985. *De drankfles in de Noordelijke Nederlanden. 1600-1800* (Doct. scriptie) Leiden.

Friederich, F. H. W., 1975. *Pijpelogie*. Den Haag.

Friese, R., en K. Friese, 1989. Brandenburgische Glasmarkenserien mit Krone über grossen Antiqua-Buchstaben. *Glas historische Notizen* 3, 56-58.

Friese, R., en K. Friese, 1990. Die Marken der Glashütte Chorin. *Glas historische Notizen* 5, 82-84.

Henkes, H. E., en G. H. Stam, 1988. Gebruiksglas. In: Broekhuizen, P. H., et al. (red.) *Kattendiep Deurgraven. Historisch- Archeologisch Onderzoek aan de Noordzijde van het Gedempte Kattendiep te Groningen*. Groningen.

Hudig, F., 1923. *Das Glas*. (Diss.) Zürich.

Ingelman-Sundberg, C., 1978. *Relics from the Dutch East Indiaman, „Zeedijk”, Foundred in 1727*. (Western Australian Museum) Perth.

Keijzer, L. de, 1989. „Uit de regio”. *Jaarverslag 1989, AWN-afdeling Utrecht en omstreken*, 13-15.

Lunsingh Scheurleer, D. F., 1986. Vondsten uit de kasteelgracht. In: D. J. G. Buurman e.a. (red.) *Ammersoyen; bijdragen tot de geschiedenis van het kasteel, de heerlijkheid en de heren van Ammersoyen*. Zutphen, 161-165.

McNulty, R. H., 1971. Common beverage bottles: their production, use and forms in seventeenth- and eighteenth-century Netherlands. Part I. *Journal of Glass Studies* 13, 91-119.

McNulty, R. H., 1972. ibidem. Part II. *Journal of Glass Studies* 14, 141-148.

Noël Hume, I., 1956. A century of London glass bottles. 1580-1680. *The Connoisseur Yearbook*, 98-103.

Poser, K. H., 1989a. Ein Holsteiner Glassiegel von 1663. *Glas historische Notizen* 2, 10-11.

Poser, K. H., 1989b. Siegel mit Zahl und Krone. *Glas historische Notizen* 2, 22-25.

Poser, K. H., 1989c. Flasche und Siegel des Holsteiner Glasmachers Iohan Cunckel. *Glas historische Notizen* 3, 42-44.

Sierksma, Kl., 1968. *De gemeentewapens van Nederland*.

Stoepker, H., 1986. *Graven naar het Kasteel van Tilburg*. Waalre.

Vandenberghe, S., 1982. Les verres de l'époque médiévale et post-médiévale découverts au cours de fouilles récentes à Malines. *Zeitschr. f. Archäol. Mittelalters*, 10, 133-145.

Vosgerau, H. G., 1988. Mittelalterliche Brunnen am Markt in Oldenburg. In: *Oldenburger Jahrbuch* 88, 173-175.

Wendt, R., 1977. *Das Waldglas*. Schwerin (DDR).

Wills, G., 1974. *English Glass Bottles*. Edinburgh.

Landswerf 1
3211 BR Geervliet

VEILING "DE OUDE FLESCHE" 22 SEPTEMBER 1991.

Bijgaand doen wij u een overzicht toekomen met de opbrengstprijzen van de kavels zoals die op onze veiling van 22 september j.l. ter verkoop werden aangeboden.

Er was weer een goede opkomst van belangstellenden en ook onze buitenlandse leden waren weer vertegenwoordigd.

Onder de bezielende leiding van veilingmeester Peter Vermeulen werd er enthousiast door u geboden. Showmasters Kees Kruidhof en Jan Ledegang was geen moeite teveel om de kavels van de beste kant te doen tonen. Harry Wagter en Klaas Prins vormen inmiddels een perfect op elkaar ingespeeld team en de administratie en financiële afwikkeling verliep danook vlekkeloos. Tijdens de veiling was er gelukkig ook nog even tijd voor een kleine pauze. Hierin kon men onder het genot van een glaasje toch nog even met de andere leden bijpraten en de nasmaak van een gemiste kans wegwerken met een hapje en een drankje.

Er werden 230 kavels door u allen aangebracht en hiervan verwisselden er 177 van eigenaar.

De totale opbrengst van de veiling bedoeg bijna f.10.000 en is daarmee ongeveer gelijk aan de opbrengst van vorig jaar.

Absolute topper was kavel-nr 180, een donkergroene Luikse fles met glazegel. De opbrengst hiervan bedroeg maar liefst f.440,=.

Opvallend was de lagere waardering van toch bijzonder fraaie kelderflessen: het lijkt erop dat het aanbod hiervan de vraag bij onze leden overtreft.

MUTATIES:

Nieuwe leden

P. Honig	Spanderswoud 5	1243 HZ 's Graveland	
F. Peters	Rijksweg 10	6095 NB Baexem	04748-2153

Nieuw adres:

C. Kingmans naar: 14, Bois de St Yves, F-33980 Audenge (Frankrijk)
G.J.M. Snoeks naar: Parallelweg 3, 1741 AR Schagen 02240-14288

Opgezegd:

mw. Th.A.M. Steenhower, Benschopperweg 43, 3401 BT IJsselstein